

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAHSUS TALIM VAZIRLIGI

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI PEDAGOGIKA FAKULTETI MUSIQIY TALIM
YO'NALISHI 2-BOSQICH 208-GURIH TALABASINING PEDAGOGIKA FANIDAN
TAYYORLAGAN

M U S T A Q I L *I S H I*

TOPSHIRDI;

QABUL QILDI;

MUSAYEVA M

ERGASHEVA O

**MAVZU; Indivud va shaxs haqida
tushuncha.Shaxsni shakllantiruvchi asosiy
omillar**

REJA;

- 1. Indivud va shaxs tushunchasi**
- 2. Shaxsni shakllantiruvchi asosiy omillar**

Dunyoga kelgan go'dak ma'lum yoshga qadar individ hisoblanadi. «Individ» lotincha «individuum» so'zidan kelib chiqqan bo'lib, «bo'inmas», «alohida», yagona» ma'nolarini anglatadi. Individ biologik turga kiruvchi alohida tirik mavjudotdir. Shaxsning shakllanishida harakat o'ziga xos omil sanaladi. Go'dak (chaqaloq) ham turli harakatlarni bajaradi. Biroq, bu harakatlar keyinchalik reflekslar bo'lib, ongli ravishda emas, balki shartsiz va shartli qo'zg'atuvchilarga javob tarzida yuz beradi. Go'dakda nutqning hosil bo'lishi, shuningdek, uning tomonidan tashkil etilayotgan harakatlar ongli ravishda sodir bo'la boshlashi va albatta, ijtimoiy munosabatlar jarayonidagi ishtirokining ro'y berishi shaxs shakllanishining dastlabki bosqichi hisoblanadi. Shaxs deganda, muayyan jamiyatning a'zosi tushuniladi. Odam ruhiy jihatdan taraqqiy etgan, o'z xususiyati va sifatleri bilan farq qilishi lozim. Har bir odam shaxs sifatida turlicha namoyon bo'ladi. U o'zining xususiyati, qiziqishi, qobiliyati, aqliy jihatdan rivojlanganlik darajasi, ehtiyoji, mehnat faoliyatiga munosabati bilan boshqalardan farqlanadi. Bular shaxsning o'ziga xos xususiyatlari bo'lib. mazkur xususiyatlar rivojlanib, ma'lum bir bosqichga yetmagina, u kamol topgan shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Shaxs ijtimoiy munosabatlar jarayonida qaror topadi. Shaxsning rivojlanishi, avvalo, uning shaxsiy xislatlarining shakllanishidan boshlanadi.

Shaxs nomini olish uchun nimalar kerak? — degan savolning tug'ulishi tabiiydir. Odam ijtimoiy mavjudot sifatidan shaxsga aylanishi uchun unga ijtimoiy-iqtisodiy hayot sharoitlari, muhit va tarbiya kerak bo'ladi. Ana shular hamda shaxsning nasliy xususiyatlarining takomillashib borishi odamning rivojlanishi, shaxs sifatida namoyon bo'lishini ta'minlaydi. Odam bolasining shaxs sifatida rivojlanishini, uning har tomonlama kamolga yetishi uchun pedagogika fani shaxs rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini, unga ta'sir etadigan omillarni, rivojlanish jarayoniga aloqador bosqichlarni aniqlashi kerak. Shuningdek, bola shaxsning rivojlanishida faoliyatining o'rnini va ahamiyatini ham o'rganishi lozim. Biz yuqorida «rivojlanish» tushunchasini ishlatdik. Endi ushbu

tushunchaga atroflicha yondashib, ta'rif berishga harakat qilaylik. Rivojlanish - shaxsning jismoniy, aqliy va boshqa xislatlarning takomillashuvini namoyon etadigan jarayon bo'lib, bunday xislatlar tug'ma, ba'zilar keyinchalik erishilgan bo'ladi. Odam biologik mavjudot sanaladi, tabiiy, biologik va ijtimoiy qonuniyatlarga bevosita bo'ysinadi. Boshqacha qilib aytganda, shaxs tirik organizmdir, shu sababli uning hayoti biologiyaning umumiy qonunlariga, yoshlar anatomiyasi fiziologiyasining maxsus qonunlariga bo'ysinadi. Bulardan tashqari odamning barkamol inson bo'lib shakllanishida aniq maqsad asosida tashkil etilgan xatti-harakat, iroda sifatlarining kamol topishi asoslarida ayrim nuqsonlarning bartaraf etilishi, qiyinchiliklarni yengib o'tishga bo'lgan ishonch ham muhim ahamiyatga egadir.

Ma'lumki, inson hayoti davomida jismoniy va ruhiy jihatdan o'zgarib boradi. Lekin bolalik, o'smirlik va o'spirinlik davrida rivojlanish nihoyatda kuchli bo'ladi. Bola mana shu yillarda ham jismoniy, ham ruhiy jihatdan o'sishi, o'zgarishi tufayli shaxs sifatida kamolga yetadi, bunda berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq ta'sir etishi natijasida, bola jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Anatomik va fiziologik xarakterdagi o'zgarishlar jismoniy rivojlanishiga taalluqlidir. Odam bo'yining o'sishi, gavda g'irlligining ortib borishi. gavda tuzilishining o'lgarishi, qon bosimi, o'pka sig'imi, tayanch-harakat a'zolarining holati va boshqalar jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlaridir. Bunga hikmatlarda ham e'tibor qaratilgan. Xususan, ulardan birida «Salomatlik - bu bebaho boylik. Shu bois, inson uchun berilgan birinchi baxtdir», - deb qayd etiladi.

Ruhiy jarayonlar va bola ruhiyatidagi o'zgarishlar, chunonchi, diqqat va xotira darajasi, tafakkur xususiyatlari, so'z boyligi hamda nutqning rivojlanganlik darajasi va boshqa ruhiy rivojlanishga taalluqlidir. Shaxs rivojlanishida, u yoki bu faoliyat turlari (o'yin, o'qish, mehnat va boshqalar)ning turli yoshdagi faoliyat

mazmuni maqsadga yo'naltirilganlik, harakatning ongli, rejali bo'Mishi, ularning samaradorligi va h.k), shuningdek, aloqa, muomala hamda kishilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar mazmuni, ijtimoiy burchni anglash, unga nisbatan mas'ullik kabi xususiyatlar ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Shaxsning shakllanishida shaxsiy xislat va sifatlarning rivojlanib, taraqqiy etib borishi muhim o'rin tutadi. Shaxs sifatlarini to'g'ri aniqlash uchun turli munosabatlar jarayonida uni o'rganish maqsadga muvofiqdir. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimi kadrlarning yangi avlodi tafakkurini, ongini shakllan tirishga xizmat qiladigan zarur bir soha sifatida namoyon bo'layotgan ekan, shaxs ta'rifi ham birmuncha oydinlashadi. Kadrlar tayyorlash milliy modelining tarkibiy qismiga kirgan «shaxs» quyidagicha ta'riflanadi: Shaxs - kadrlar tayyorlash tizimining bosh subyekti va obyekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchisi. Demak, shaxs - ijtimoiy munosabatlar mahsuli bo'Mib, ongli faoliyat bilan shug'ullanuvchi ijtimoiy mavjudot sifatida jamiyatda o'z o'rnini bor. Shaxsning rivojlanishi esa barcha tug'ma va hosil qilingan xususiyatlar: organizmning anatomik tuzilishi, faoliyat va xatti-harakat larning miqdoriy va sifat o'zgarishi jara yonidir.

Nasldan naslga o'tadigan xususiyatlarga quyidagilar kiradi: anatomik-fiziologik tuzilish (misol uchun yuz tuzilishi), organlar holati, qaddi-qomat. asab tuzilishi xususiyatlari, teri, soch hamda ko'zlarning rangi. Shuningdek, nutq, tafakkur, ixtiyoriy harakat va amallar, vertikal holatda yurish, mehnat, ijod qilish qobiliyati va boshqa iste'dod alomatlari ham nasldan naslga o'tadi. Iste'dod alomatlari umumiy xususiyat kasb etadi, muayyan mehnat va ijod turiga yo'naltirilgan emas. Iste'dod alomatlari muayyan faoliyatga moyilligini aks ettiradi, xolos. Ma'lum oilada tarbiyalanayotgan bolada ajdodlariga xos iste'dod nishonasi aks etganda, aynan shu iste'dodning shakllanishida muhim rol o'ynagan, uning rivojlanishi uchun qulay imkoniyatlarga oila muhitini nazoratdan chetda qoldirmaslik lozim. Fiziologiya va psixologiya fanlari bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha, inson bolasi tayyor qobiliyat bilan emas, balki biror-

bir qobiliyatning ro'yobga chiqishi va rivojlanishi uchun manba bo'lgan layoqat bilan tug'iladi. Layoqat go'yo «mud-roq» holatda bo'lib, uning «uyg'onishi» - rivojlanishi uchun qulaymuhit yaratishini ta'biy qiladi. Shaxs muayyan ijtimoiy jamiyat mahsulidir. Shaxsning hayotiy faoliyatida ijtimoiy muhit unga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ijtimoiy jamiyat shaxs imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi yoki yo'q qilishi mumkin. Bu jamiyatning ma'naviy qiyofasi, unda tashkil etilayotgan munosabatlar mazmuni hamda darajasiga bog'liq.

M u h it - bu shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi tashqi voqeahodisalar ajmuyi. «Muhit» tushunchasi o'ziga geografik-hududiy, ijtimoiy va mikromuhit (oila) xususiyatlarini ifoda etadi. Mikromuhit o'zida qisman ijtimoiy muhit qiyofasini aks ettiradi.

Ayni chog'da nisbatan mustaqillikka ega. Mikromuhit, bu ijtimoiy muhitning bir qismi bo'lib, oila, maktab, do'stlar, tengqurlar, kishilar va shu kabilarni o'z ichiga oladi. Bolani qurshab turgan muhitda ijobiy va salbiy rivojlantiruvchi va inqirozga eltuvchi hodisalar mavjud. Agar bola o'z tug'ma layoqatiga mos sharoitda o'sib, zarur faoliyat bilan shug'ullansa, erta o'rinib rivojlanishi, aksincha, bunday muhit bo'lmasa, yo'q bo'lishi yoki mudroq» ligicha qolib ketishi ham mumkin. Bundan tashqari odob, axloq, xulqiy sifatlar, shaxsning barcha ruhiy sifatlari faqat muhit va tarbiyaning o'zaro ta'siri asosida vujudga keladi. Pedagogika va psixologiya fanlari ijtimoiy muhit, unda shaxsning shakllanish jarayoniga, ta'siri roliga alohida e'tibor beradi. Ijtimoiy voqea va hodisalarning shaxs rivojiga ta'siri g'oyat muhim ekanligini ta'kidlagan holda, ular ijtimoiy muhit abadiy emas, u ijtimoiy-tarixiy qonuniyatlar ta'siri ostida o'zgarib boradi, deya ta'kidlaydilar. Oila muhiti — mikromuhit ham o'ziga xos muhim tarbiyaviy ta'sirga ega. Shu bois mustaqillikka erishilgandan so'ng, o'tgan davr mobaynida oila muhitining shaxs kamolotida tutgan o'rni va ahamiyati masalalari chuqur tahlil etilmoqda. Shu maqsadda tashkil etilgan «Oila» ilmiy markazi

oilaning bu boradagi imkoniyatlarini ochib berish borasida samarali faoliyat olib bormoqda. Mavjud ijtimoiy muhit insonning oʻsib borayotgan ongiga taʼsir etadi. Ijtimoiy tuzim darajasi qanchalik yuqori boʻlsa, uning shaxsga nisbatan ongli taʼsiri ham shunchalik yuqori boʻladi. Ushbu taʼsir ijtimoiy jamiyatdagi mavjud tarbiya tizimi orqali amalga oshiriladi.

Tarbiya ijtimoiy muhit orqali keladigan tarbiyaviy taʼsirlarning barchasi bilan bogʻliq holda, shaxs rivojlanishiga taʼsir etadi. Bunda qulay omillardan foydalaniladi, salbiy taʼsirlarning kuchini maʼlum darajada kamaytiradi. Muhitning taʼsiri stixiyali, tarbiyaning taʼsiri esa maqsadga muvofiq olib boriladi. Tarbiya jarayonida quyidagi holatlar vujudga keladi: 1. Tarbiya jarayonida kishi ongining oʻsishi sodir boʻladi. Masalan, bola oʻz ona tilini, atrofini oʻrab turgan muhitning taʼsirida oʻrganib olishi mumkin. Lekin oʻqish va yozishni taʼlim olish yoʻli bilan oʻrganadi. Maʼlum bilim koʻnikma va malakalar faqat tarbiya jarayonida egallanadi. 2. Tarbiya yordamida kishining tugʻma kamchiliklarini ham kerakli tomonga oʻzgartirish mumkin. Chunonchi, baʼzi bir bolalar ayrim kamchilik (kar, koʻr, soqov va h.k) bilan tugʻiladi. Lekin maxsus tashkil etilgan tarbiya yordamida, ularning aqliy qobiliyatlari taraqqiy qiladi, sogʻlom kishilar bilan barobar faoliyatda boʻlishi mumkin.

3. Tarbiya yordamida muhitning salbiy taʼsiri natijasida yuz bergan kamchilik (bolalarning qarta, qimor oʻynashi, chekishi, ichishi va narkotik moddalarga oʻrganishi kabi)larni ham tugatish mumkin.

4. Tarbiya - istiqboidagi maqsadni belgilaydi. Shu bois, shaxs kamolotini taʼminlashda ilgʻor rol oʻynaydi. Tarbiyaning muvaffaqiyati koʻp jihatdan bola shaxsining oʻziga xos xususiyatlari, u yashayotgan muhitning taʼsirini hisobga olishga bogʻliqdir. Shuni yodda tutish kerakki, bola mavjud boʻlgan mikromuhit mazmunini, uning rivojlanishiga taʼsir etuvchi kishilar va ular bilan oʻrnatilgan aloqa mohiyati belgilaydi. Bola oila aʼzolari, tarbiyachi, oʻquvchi,

o'rtoqlari, oilaga yaqin kishilari bilan munosabatda bo'ladi. Ushbu munosabatlar bolaning ivojlanishida g'oyat muhim rol o'ynaydi. Bolaga larning ta'siri o'zaro muomala-munosabatida bo'ladi. Ana shu aloqa asosida bola ajdodlar tajribasini o'zlashtiradi, o'zi uchun andoza tanlaydi. Ijtimoiy munosabatlar jarayonida nutq rivojlanadi. Chunki jamiyatda bola kattalar, tengdoshlar, tarbiyachilar va turli jamoalar qurshovida bo'ladi, u savollar beradi, kuzatadi, mulohaza qiladi. Hayotiy voqeahodisalarni tushunishga, yaxshini yomondan ajratib olishga, o'z harakatlarini davrtalabiga moslashtirishga urinadi. Har bir ijtimoiy jamiyatda tarbiyaning maqsad va vazifalari, axloq me'yorlari, madaniy boyliklar, jamiyat a'zolarining didi, axloqiy qarashlari, dunyoqarashlari, e'tiqodlari o'zgarib boradi va ular tarbiya vositasida bolalar ongiga singdirib boriladi. Bola shaxsining rivojlanishi uchun faol kunlik harakat zarur. Faoliyat yordamida bola atrofmuhit bilan munosabatda bo'ladi, shu orqali uning bilish qobiliyati rivojlanadi, tafakkur qilish darajasi yuksaladi, xarakter sifatleri takomillashib, kamol topadi.

Shaxsni kamol toptirishda tarbiya va

faoliyatning o'zaro bogliqligi Shaxsning kamol topishida tarbiya muhim rol o'ynaydi. Uning shakllanishi faoliyatdan shqarida bo'Mmaydi. Shu sabbli odam faoliyati uning rivojlanishi uchun asos bo'ladi. Pedagogik jihatdan to'g'ri uyushtirilgan har qanday faoliyat - o'yin, mehnat, o'qish, sport va boshqalar shaxsning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Insonning kamol topish jarayonini faqat irsiyat, muhit va ta'lim-tarbiyaga bog'lab o'rganish, talqin qilish ham haqiqatga unchalik to'g'ri kelmaydi. Chunki, ijtimoiy taraqqiyotda shaxsning o'zi ham faol ishtirok etadi. Aytish mumkinki, ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya shaxsning o'zi faol ishtirok etgandagina, uning tug'ma layoqatini uyg'otadi, iste'dod qobiliyatlarini o'stira oladi. Agar kishi o'z ishini sevsa, uning shu sohadagi iste'dodi tezroq va kuchliroq ro'yobga chiqa boshlaydi. Tarbiyalash jarayoni Tug'ilganda, hamma chaqaloqlar bir xil yig'laydi. Ammo ular katta bo'lganlarida, turli

mavqega ega bo'ladi. Nima uchun? Bola o'z onasidan tug'llishi bilan uni tashqi muhit asosida tarbiyalash boshlanadi, chunki, odatda, uichki muhit asosida ona qornida tarbiya oladi. Tarbiya insonning o'z oilasi, jamoasi, jamiyatida muhim asos hisoblanadi, chunki hech kim o'z nasidan «yomon» bo'lib tug'llmaydi. Tug'llgandan keyin ham hech bir ota-ona o'z bolasini yomon bo'Mishini xohlamaydi. balki uni ardoqlab o'stiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak bugungi kunda yurtimizda talim tizimiga katta etibor qaratilmoqda. Talim jarayonida Ta'lim mazmuni avval DTS, so'ngra o'quv reja va dasturi shaklida loyihalashtiriladi. Xozirgi kunda darsliklarni kitob xolati nafaqat elektiron shakilda xam olish imkoni mavjud. Elektron ta'lim resurslari - bu muayyan fan bo'yicha yaratilgan elektron o'quv qo'llanma, elektron ko'rsatmalar, elektron ma'lumotnomalar, lug'atlar, virtual stendlar, multimediali vositalar va boshqa elektron nashrlar majmuasidir. Elektiron darsliklar ko'plab talablar qo'yiladi masalan; zichma-zich joylashgan turli bo'g'inlar va rangli bezaklarda gipermurojaatlardan foydalanish. Ma'lumotlarni tasvirlashda turli xil rangli bezaklardan foydalanish. Audio va video effektlar va ularni boshqarishning samarali fnetodlaridan foydalanish Multimedia muhitida elektron o'quv qo'llanmalar ishlab chiqish uzoq muddatli va katta mablag'larni talab qiluvchi jarayondir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. J.Hasanboyev, X.A.To'raqulov,I.Sh. Alqarov ,N.O 'Usmanov
PEDAGOGIKA «NOSHIR» TOSHKENT 2011
2. Bo'ri ziyomuxammadov Pedagogik Mahorat Asoslari Toshkent «T1B-K1TOB» 2009.
3. Mavlonova Raxima, To'rayeva Oysha, Xoliqberdiyev Karim,
4. PEDAGOGIKA Toshkent «O'qituvchi» 2001.
5. PEDAGOGIKA TARIXI (darslik)
6. Mualliflar;K.XOshimov, S.Nishonova Toshkent -2005.